

De Flaneur

Voor Sonja

Martin Dobbels

De flaneur

Een roman over de Parijse opstand in 1871

© 2025 Martin Dobbels

ISBN: 9789465205434

martindobbels@gmail.com

Cover: *Rue de Paris, temps de pluie* – Gustave Caillebotte, 1877

Achterflap: *Boulevard des Capucines* – Claude Monet, 1873

Foto's en kaarten: *Publiek domein, wikimedia commons*

Op een paar uitzonderingen na hebben alle personages in deze roman echt bestaan. De dialogen zijn fictief, maar geloofwaardig binnen hun historische context. Ik heb me ingespannen om de historische feiten zo accuraat mogelijk weer te geven.

Inhoud

- Voorwoord: *p. 7*
- De Flaneur: een roman over de Parijse opstand 1871: *p.11*
- Foto's en kaarten: *p.201*
- Register van personen in het boek: *p.213*
- Chronologie van de Parijse Commune 1871: *p.223*
- 'La Semaine Sanglante' van 21 tot 28 mei 1871: *p.229*
- Chronologie van het leven van Louise Michel: *p.230*
- Viro Major, gedicht van Victor Hugo: *p.235*
- 'Le temps des cerises' Jean-Baptiste Clement: *p.237*
- De Nationale Garde: *p.239*
- Vrouwen van de Commune: *p.240*
- Wat was de Parijse Commune eigenlijk? *p.242*
- Literatuurlijst: *p.244*
- Flaneren in de voetsporen van de Commune: *p.248*
- Dankwoord: *p.259*

Voorwoord

Mijn vrouw en ik houden van Parijs. We bezoeken de stad graag een paar keer per jaar. Zodra de TGV onder de 19de -eeuwse ijzeren overkapping van de Gare du Nord binnenrijdt, voelen wij ons meteen opgenomen in de gezellige drukte van deze metropool. We wandelen onder de monumentale gevel van het station door en nemen een taxi naar ons hotel.

Waarom trekt Parijs ons aan? Al zeker niet vanwege de evidente trekpleisters. Die hebben we lang geleden meermaals bezocht. Ze worden tegenwoordig door toeristen overspoeld. Wat ons bekoort, is de bijzondere sfeer die de stad uitademt. Ondanks de nooit aflatende drukte voelen we ons nooit ingesloten. Parijs is een open stad. Overal vind je open ruimte; er zijn wel tachtig parken, of je rust uit op één van de vele terrasjes genietend van de voorjaarszon en het bruisend stadsleven.

Parijs is uniek en dat heeft alles te maken met de ingrijpende metamorfose die de stad in de 19de eeuw onderging. De meeste toeristen staan er wellicht niet bij stil. Maar het beeld dat Parijs biedt, is voor het merendeel het werk van Haussmann, prefect van Parijs van 1853 tot 1870. Hij had een duidelijke visie: Parijs opengooien, moderniseren en aantrekkelijk maken voor de groeiende middenklasse, de beau monde en de rijke ondernemers van de Industriële Revolutie. De monumentale gebouwen, een mix van stijlen, moesten vooral de grandeur van het Tweede Keizerrijk benadrukken. Ze kunnen u misschien niet bekoren. Maar de brede boulevards zoals de Champs-Élysées, de Place d'Etoile, de Avenue de l'Opéra, de uniforme appartementsgebouwen met hun smeedijzeren balkons, het straatmeubilair, de markthallen: die eenheid van aanpak zorgt voor rust en harmonie.

Ga eens zitten aan een bistrotafeltje in een van de vele brasseries. Sluit je ogen. Met een beetje verbeelding kun je de auto's en bussen zo wegdenken. Ziet u de koetsen, *fiacres*, *galèches* voorbijrijden? De omnibussen getrokken door paarden? Kijk naar de heren en dames die voor u langs flaneren:

De heer, strak in zijn zwarte pak met buishoed, zijden sjaal en dasspeld, zwierend met zijn wandelstok.

De dame, in haar lange, wijde jurk, haar elegante *chapeau* versierd met linten en bloemen.

Het Parijs van nu is het Parijs van toen!

Als liefhebber van geschiedenis moet ik het sloopwerk van Haussmann eigenlijk betreuren. De oude, middeleeuwse stad moest wijken voor brede avenues en boulevards van noord naar zuid en van oost naar west. Haussmann werd daarom *Attila* genoemd.

Maar was Parijs voor hem zo'n mooie, historische stad? Het was er onleefbaar. De Franse sociale hervormer, Victor Considérant, beschreef in zijn werk *Destinée sociale* (1837) de erbarmelijke hygiënische omstandigheden in Parijs:

'Paris, c'est un immense atelier de putréfaction, où la misère, la peste et les maladies travaillent de concert, où ne pénètrent guère l'air ni le soleil. Paris, c'est un mauvais lieu où les plantes s'étiolent et périssent, où, sur sept petits enfants, il en meurt six dans l'année.'

‘(Parijs is een gigantische broeihaard van verrotting, waar de miserie, de pest en de ziektes elkaar versterken, waar geen zonlicht noch lucht doordringt in de nauwe stegen. Waar de planten verwelken en waar zes op zeven kinderen sterven binnen het jaar.)’

Haussmann gaf Parijs lucht, licht, mobiliteit, hygiëne en proper water.

Voor de geschiedenisliefhebber misschien een schrale troost, maar ik raad u het schitterend fotoboek van Charles Marville aan: *Paris*

avant-après Haussmann. In 1862 werd Marville officieel fotograaf van de stad Parijs. Hij legde zowel het pittoreske, maar groezelige, middeleeuwse oude Parijs als de vernieuwingen onder Haussmann vast.

Maar niet iedereen was gelukkig met die keizerlijke stedenbouwer. Maar liefst 60% van het oude Parijs verdween onder de sloophamer. Het middeleeuwse, oude hart van Parijs, *Île de la Cité* bij voorbeeld, werd compleet getransformeerd. Victor Hugo, in ballingschap in Brussel, uitte zijn afkeer van de moderniseringsprojecten, die volgens hem de ziel van de stad vernietigden. Baudelaire verwoordde het in zijn gedicht *Le Cygne* aan Hugo opgedragen:

‘Le vieux Paris n’est plus (la forme d’une ville)

Change plus vite, hélas! Que le coeur d’un mortel.)’

‘(Het oude Parijs is niet meer. De vorm van een stad verandert sneller, helaas! dan het hart van een sterveling)’

Maar de stadsvernieuwing had nog een belangrijke keerzijde. Ze veranderde ook grondig de samenstelling van de bevolking. De nieuwe, dure appartementen dreven de minder begoede mensen tegen hun zin naar de rand van de stad. Wijken zoals Montmartre of Belleville, sinds 1860 als arrondissement bij Parijs gevoegd, groeiden uit tot armoedige stadsbuurten.

Vaak krijg je te lezen dat Haussmann nog een ander belangrijk doel had.

De aanleg van brede boulevards moest het opwerpen van barricades, het kat-en-muisspel met de politie in de nauwe steegjes van dit opstandig volkje onmogelijk maken.

Toen Napoleon III, in zijn onbezonnenheid, een oorlog met Pruisen begon en die jammerlijk verloor, betekende dit het definitieve

einde van de monarchie in Frankrijk. Parijs werd vier maanden belegerd en uitgehongerd. De Parijse elite ontvluchtte de stad. Het volk juichte:

‘Leve de Republique, Parijs is weer van ons!’

Maar ze krepeerden van de honger.

Dat brengt mij bij mijn tweede passie: geschiedenis.

Daar is mijn oud-leraar geschiedenis verantwoordelijk voor. Tijdens mijn lerarenopleiding wist hij mij bijzonder te boeien met zijn levendige, gedetailleerde vertelling over de bloedige revoluties in Frankrijk. Hij was de enige leraar die de *Parijse Commune* van 1871 ter sprake bracht. Vol vuur vertelde hij over de hopeloze strijd van de communards tegen het leger van Versailles.

Toen ik het prachtige *Musée Carnavalet* over de geschiedenis van Parijs bezocht, fascineerde het portret van *Louise Michel* me bijzonder. Ze staat levensgroot afgebeeld, tegen een donkere, sobere achtergrond. Haar eenvoudige, zwarte jurk benadrukt haar scherpe gelaatstrekken. Ernstig en vastberaden kijkt ze me aan, alsof ze mij gaat toespreken. Haar afbeelding contrasteert fel met kleurrijke schilderijen om haar heen. Wie was deze vrouw?

Ik besloot haar verhaal en dat van de Parijse opstand te onderzoeken en te vertellen.

Om het voor de lezer verteerbaarder te maken, koos ik er voor een fictieve vorm als eerbetoon aan mijn oud-leraar en meesterverteller.

Alle feiten moesten wel kloppen en de personages echt hebben bestaan, op een paar uitzonderingen na.

Achteraan het boek vindt u de chronologie, extra info over de historische figuren en drie wandelingen. Zo kunt u als een echte *flaneur* het Parijs van de Commune ontdekken.

De Flaneur

Een roman over de Parijse opstand in 1871

‘Parijs heeft de flaneur uitgevonden en blijft alle ongehaaste en opmerkzame wandelaars aansporen zich over te geven aan het flaneurschap, wat een actieve en betrokken vorm van interactie met de stad is, een vorm die de concentratie aanscherpt en verbeeldingsvolle empathie verbreedt en zuiver toerisme overstijgt. De ware flaneur heeft oog voor bouwterreinen en stortplaatsen, wisselt een groet met zwervers en vrachtwagenchauffeurs en met vrouwen die ’s morgens de stoep voor hun huis schrobben, hij drinkt koffie en gros rouge bij evenveel bushaltecafé’s als op chique boulevardterrassen, hij heeft oog voor rotzooi en graffiti en uitstallingen van winkels, voor goten en daken, besteedt evenveel aandacht aan de galerijen vol tandartsenpraktijken of Indiase restaurants als aan arcades met louter antiekwinkels, brengt meer tijd door in de Monoprix dan in het Louvre.... Een van de intuïtieve vaardigheden die verwacht worden van de flaneur is een levendig geloof in geesten, wat niet in het bijzonder een geloof in het bovennatuurlijke veronderstelt. Het verleden is altijd aanwezig, zij het soms als geesten in films- die wel te zien zijn in de kamer, maar niet in de spiegel of vice versa.’

(Luc Sante, Het andere Parijs)

‘De meeste mensen wandelen in Parijs zoals ze eten, zoals ze leven, zonder erbij te denken. (...) O, door Parijs dwalen! Heerlijk en verrukkelijk bestaan! Flaneren is een wetenschap, het is de gastronomie van het oog. Wandelen is vegeteren; flaneren is leven.’ (Balzac, Physiologie du mariage).

‘Wat een fijne en aangename bezigheid is het flaneren, en hoe vol charme en verleiding is het beroep van ‘badaud’ (een dromerige toeschouwer)! Wie het eenmaal heeft geproefd, kan er geen genoeg van krijgen en keert er telkens naar terug, net zoals men terugkeert naar zijn eerste liefde.’

(Victor Fournel, Ce qu'on voit dans les rues de Paris 1858)

Elke morgen, stipt om negen uur, trekt hij de zware, azuurblauwe poort van het huis in 59 Rue de Lyon achter zich dicht. Pierre Martin huurt er een klein dakappartement. Hij wandelt tot bij de krantenkiosk aan l' Opéra Bastille en koopt er zijn dagelijkse krant: *Le Monde*. Op Place de la Bastille is het erg druk. Gehaaste chauffeurs wringen zich een weg rond *La Colonne de Juillet*. Treuzelaars worden hier steeds op luid getoeter getrakteerd. Maar de fietsende Parijzenaar is er sinds kort koning. De socialistische burgemeester, Anne Hidalgo, wil van haar stad een paradijs voor fietsers en voetgangers maken. Metersbrede fietspaden doorkruisen nu Parijs. Zelf heeft hij zich nooit aan fietsen gewaagd. Liever wandelt hij door de Parijse straten of neemt hij de bus. In Café des Phares installeert hij zich op z'n vaste plaats op het terras en vouwt zijn krant open. De kelner brengt hem meteen z'n koffie, '*café alongé*', want te sterke koffie brandt op zijn maag.

'Bonjour, monsieur Martin, alles goed met u,' begroet hij zijn gast.

Na een tweede koffie, *déca*, heeft hij zijn krant uitgelezen en plant hij zijn dag. Martin woont nu al enkele maanden op een studio in Parijs. Na veertig jaar lesgeven als '*professeur d'histoire*' aan het *Lycée Notre Dame de la Merci* in Montpellier moest hij met pensioen. Zijn vak is zijn passie en zijn leerlingen hielden van zijn boeiende vertellingen. Het afscheid van het Lycée viel hem dan ook zwaar. Hij had gerust nog tien jaar kunnen doorgaan, maar de directie dacht daar anders over. Zijn lesmethode was niet meer aan het vernieuwd geschiedenisonderwijs aangepast, vonden ze. Een leraar is nu meer coach dan lesgever. Maar zijn leerlingen met eindeloze zoekopdrachten opzadelen, daar paste hij voor. Niet lang daarna werd zijn vrouw zwaar ziek en overleed ze. Pierre Martin viel in een diep dal. Wat had zijn leven nog voor zin nu hij zijn maatje en enige toeverlaat kwijt was. Hun dochter Anne-Laure, was

afgestudeerd aan l' Université de Médecine. Ze was haar vriend gevolgd naar Martinique. Eens per jaar kwamen ze met hun twee kinderen, Matisse en Louise, Kerstmis vieren.

Het werd november, de maand waarin hij en zijn vrouw, Fleur, altijd op citytrip naar Parijs gingen. Zijn vrouw hield ervan om de bloemenpracht op het kerkhof van Père Lachaise te gaan bewonderen, of om te gaan shoppen in Le Marais. Ze namen altijd hetzelfde, kleine, charmante hotelletje aan de Rue Lyon vlak aan de Bastille. De gedachte aan die heerlijke wandelingen met hun tweetjes, de rustpauzes die ze inlasten op een van de vele terrasjes, maakte hem bijzonder triest. Diep weggezakt in zijn lederen fauteuil bleef hij uren voor zich uit staren. Wat miste hij haar. Op de avond voor hun gebruikelijk vertrek naar Parijs nam hij plots een driest besluit. Hij boekte hun hotelkamer in Parijs en een ticket voor de TGV.

Het was nog pikkedonker toen een taxi hem bij Gare Saint-Roche afzette. Vroeg vertrekken betekent een kalmere ochtendspits en goedkopere tickets. Het stationsgebouw dateert uit het midden van de 19de eeuw, zijn favoriete historische periode, maar kreeg sindsdien een gedurfde, moderne aanpassing. Hoewel hij van de oude binnenstad met zijn smalle, kronkelige straatjes houdt, kan hij de hedendaagse architectuur wel waarderen. Sinds de jaren 80 realiseren toparchitecten hier avant-gardistische projecten. Montpellier behoort tot de wereldtop op dat vlak.

Er was nog tijd voor een koffie. In de luchtige, ellenlange vertrekhal zette hij zich aan een tafeltje voor een koffiebar. De architect wist de typische, lawaaierige gal van de drukte in het station slim weg te werken. De felle hartenklop in zijn keel minderde wat. Het antistressmiddeltje dat hij vanmorgen innam, begon te werken. De rust van het gebouw kalmeerde hem. Naast Martin stond de koffer van zijn vrouw. Hij had de hare meegenomen. Zo was ze een beetje bij hem. Het

had hem uren gekost om ze in te pakken. Hij wist in geen honderd jaar wat daarin moest. Fleur maakte altijd de koffers klaar de avond voor hun vertrek naar Parijs.

De TGV vertrok precies op tijd. Hij probeerde de krant te lezen, maar hij kon zich niet concentreren. Hij staarde door het raam. ‘Zou hij de trip wel aankunnen?’ vroeg hij zich af. ‘Zou hij niet overmand worden door emotie?’ Het aanhoudend gehuil van een hongerige baby haalde hem uit zijn mijmering. Waarom gaf de moeder dat kind gewoon niet waar het om vroeg? Martin schudde geërgerd zijn hoofd. Zij hadden hun kind eten gegeven als het honger had, zonder een stipt eetschema te volgen. Even dacht hij er aan om de mama daarop aan te spreken, maar dit zou wel niet geapprecieerd worden.

Drie uur later kwam de trein in Gare de Lyon aan. Vanaf hier was het maar tien minuten stappen naar hun hotel.

‘Bonjour, monsieur Martin,’ begroette de vriendelijke vrouw aan de receptie hem, want ze herkende hem meteen.

Er volgde een pijnlijk moment toen hij haar vertelde waarom zijn vrouw er niet bij was. Ze gaf hem hun vertrouwde kamer aan de achterkant van het hotel met zicht op een rustige straat. Lange tijd bleef hij troosteloos op het bed zitten, de koffer onaangeroerd aan zijn voeten. Was dit geen grote vergissing? Zou zijn verdriet hier niet nog heftiger toeslaan? Hij kon maar beter meteen terugreizen.

Er werd op de deur geklopt. Het was de eigenares die hem kwam condoleren. Haar vriendelijke, warme woorden beurden hem wat op. Hij besloot de lucht van Parijs wat op te snuiven vooraleer een definitieve beslissing te nemen.

Een felle regenbui overspoelde de stad. Dikke druppels tokkelden op zijn paraplu. Dit gure weer leek een perfecte afspiegeling van zijn sombere stemming. Hij stak de Place de la Bastille over en zocht een droog plaatsje op het terras van het bistro-restaurant aan de overkant.

Het was nog vroeg genoeg om een eenvoudig ontbijtje te bestellen. Het roodgloeiend gasbrandertje boven zijn hoofd gaf een aangename warmte. Hij zat alleen op het terras; uitzonderlijk was dit niet. Fleur was immers geen ochtendmens. Hij trok 's morgens vroeg vaak alleen de stad in. Hij hield ervan om bij een lekkere koffie de morgendrukke in zich op te nemen, om de mensen te observeren die vlak voor het café de 'bouche du metro' in doken, op weg naar hun werk. Soms probeerde hij uit hun houding af te lezen of ze dit met plezier of eerder met tegenzin gingen. Wat voor leven hadden ze in deze bruisende, multiculturele stad?

Het tweede croissantje liet hij in het mandje liggen. Hij hield het verder bij zijn koffie. Eindelijk boorde de zon gaatjes door het grijze wolkendek. Regen is in Parijs altijd heftig, maar duurt zelden lang. Martin knoopte zijn regenjas dicht en besloot aan zijn traditionele wandeling door het Marais te beginnen. De wijk Saint-Paul had hij enkele jaren geleden ontdekt. De binnenplaatsjes in Village Saint-Paul, met hun gerestaureerde huisjes en aantrekkelijke antiekwinkels en galerietjes, hadden hem toen bijzonder gecharmeerd. Ooit sierde dit antiek de salons van rijke, adellijke families. Maar vandaag liep hij de etalages gewoon voorbij. Hij slenterde naar de Seine in de hoop dat een wandeling langs het water en de frisse, strakke wind het malen in zijn hoofd zou stoppen.

Aan de Pont Neuf stak hij de Seine over naar de linkeroever. Hij draaide zich om. Van hieruit had hij een goed zicht op de ravage die de brand van de Notre-Dame had aangericht. Zijn maag kromp ineen. Tranen sprongen in zijn ogen. Hij kon er nauwelijks naar kijken. Hoe zouden ze deze prachtige kathedraal, waaraan duizenden mensen tweehonderd jaar bouwden, ooit in zijn oorspronkelijke glorie kunnen herstellen?

Door het gure, miezerige weer gaven de ‘bouquinistes’ op de kade niet thuis. Gewoonlijk kon hij het niet laten om even in de boekenstalletjes te snuisteren op zoek naar een interessant, tweedehands geschiedeniswerk. Wat meestal ijdele hoop was. Het aanbod van de verkopers was vooral op de toeristen gericht.

Ter hoogte van het *Institut du Monde Arabe* stak hij de Seine weer over. Hij volgde de Boulevard Henri IV tot aan de Bastille. De inscriptie in de gevel van het hoekhuis met de Rue Saint-Antoine viel hem nu pas op:

‘26 mei 1871’

Hopelijk was dit geen herinnering aan de Commune van Parijs, dat zou wel belachelijk zijn, vond Martin. De Parijzenaar pakte nochtans graag groots uit om zijn revoluties te herdenken. Daar is ‘*la Colonne de Juillet*’ de monumentale getuige van. Dit plein ademt zoveel geschiedenis. Martin stelde zich voor hoe de lichamen van 500 doden plechtig in de crypte onder de zuil werden begraven onder begeleiding van Berlioz’ symfonie, speciaal voor die gelegenheid gecomponeerd. Ook de 196 slachtoffers van de Februarirevolutie in 1848 kregen die eer. De vele duizenden slachtoffers van de Parijse Commune daarentegen kregen niks, tenzij ze het met die pietluttige inscriptie moeten stellen, die niemand opmerkt.

De rest van de namiddag bleef hij op zijn kamer. Zijn hoofd tolde. Wat moest hij doen? In Parijs blijven of toch maar terug naar huis? Zijn verstand zei dat deze historische stad hem van zijn verdriet zou afleiden. Maar zijn hart twijfelde. Hij wilde vooral Fleur bij zich voelen. En waar was dit dan? Hier of thuis?

In de vooravond belde hij zijn dochter. Door het uurverschil wist hij dat ze middagpauze had. Ze vond het fantastisch dat hij in Parijs was.

‘Je wil al zo lang de geschiedenis van het Parijs van de 19de eeuw grondig bestuderen, papa,’ zegt ze. ‘Waar kun je dat beter doen dan daar? Niets of niemand houdt je tegen, toch!’

’s Avonds dineerde hij in Le Rusti, een Italiaanse bistro, waar hij met Fleur altijd overheerlijke pasta vongole bestelde. Dat deed hij nu ook. Hij koos voor een fles Barbera d’Asti, een Piemonteëse, zijn lievelingswijn. Vreemd genoeg geeft hij de voorkeur aan Italiaanse wijn. Misschien zou hij na een aantal glazen eindelijk kunnen slapen. Fleur zou hij nu niet wakker snurken. Maar die gedachte voelde aan als bedrog.

’s Anderdaags was hij nog net op tijd voor het ontbijt. De ‘Italiaan’ had zijn werk goed gedaan. Met een fris hoofd maakte hij zijn plan de campagne op: hij zou in Parijs blijven. Het was het ideale moment om eindelijk verder te werken aan het essay dat sinds zijn studententijd stof lag te vergaren – over ‘Le Second Empire’, het Tweede Keizerrijk van Napoleon III, en de stedelijke metamorfose door Georges Eugène Haussmann.

Maar eerst wilde hij de stad grondig verkennen. Hij moest alleen nog op zoek naar een vaste stek. Op hotel blijven was geen optie. De hotelbavin wist van een studio te huur, in dezelfde straat nog wel. Dat het optrekje zich in een klassiek Haussmann-gebouw bevond, sprak hem meteen aan. Ontelbare keren was hij er met Fleur langsgewandeld, op weg naar hun vertrouwde brasserie voor een aperitiefje.

Het *‘immeuble haussmannienne’* telt vijf verdiepingen. Een monumentale, blauwe inrijpoort scheidt twee meubelzaken. Vroeger reden hier de koetsen onderdoor om bij slecht weer het edel volkje een nat pak te besparen. De conciërge nam hem mee naar de studio in het dak. Met de antieke, open lift raakten ze tot op de vijfde verdieping. Via een krakkemikkige, houten trap bereikten ze de dakappartementjes, de *chambres de bonne*, waar vroeger huispersoneel of arbeidersgezinnen

woonden. Dat zij hier in de 19de en begin 20ste eeuw een onderkomen vonden, vond Martin onvoorstelbaar. Maar het was wellicht het enige betaalbare.

De studio was verrassend modern ingericht. Ondanks de kleine ruimte beschikte hij over al het nodig comfort. Door het dakraam keek hij uit op de prachtige *Promenade Plantée*, een vijf kilometer lang wandelpad in een oase van groen op de viaduct van de vroegere spoorlijn naar Vincennes. De huur was prijzig. Elke vierkante meter is goud waard in Parijs, maar hij besloot het appartement te nemen. Het centrum voor zijn onderzoek lag immers vlakbij. Hij kende de buurt als zijn binnenzak. En op honderd meter bevond zich een grote supermarkt. Alles wat hij nodig had, was hier.

2

Uitzonderlijk is hij al aan zijn derde koffie. Hij wil wat langer genieten van de eerste warmte. Maar het nieuws over de pandemie in zijn krant maakt hem zwaarmoedig. Steeds weer confronteert het hem met zijn verdriet. Ook Fleur was door het virus getroffen. Hij mist haar zo erg. De winter was donker, grijs en nat geweest. Die druilerige, donkere dagen dompelen hem telkens opnieuw in een neerslachtige bui. Een aperitiefje in hun brasserie of een etentje in een van hun favoriete bistro's, het kan hem steeds minder bekoren zonder Fleur. In koken heeft hij geen zin. Nochtans vond hij het vroeger heerlijk: een glaasje wijn erbij en wat jazz op de achtergrond. Hij haalt nu een kant-en-klare maaltijd in de supermarkt en warmt die op in de microgolf. Overdag leidt zijn onderzoek hem enigszins af. Bij slecht weer zit hij uren in de *Bibliothèque Nationale de France*. Maar het liefst dwaalt hij, met een kopie van het grondplan uit 1850 in de hand, langs steegjes en pleintjes. Hij wil nagaan welke spectaculaire transformatie Parijs onderging tijdens het Tweede Keizerrijk.

De binnenstad kampte toen met overbevolking; het aantal inwoners was er quasi verdubbeld. De arbeiders leefden in erbarmelijke, hygiënische omstandigheden. In *La Cité* liepen de ratten zelfs overdag gewoon over straat. Oude, vervallen huisjes met gescheurde gevels leunden tegen elkaar in straatjes van nauwelijks twee meter breed.

Hausmann, prefect van de Seine, kreeg van Napoleon III de opdracht om van Parijs een moderne, gezonde stad te maken: meer licht en lucht, nieuwe riolering, grote parken. De brede lanen en boulevards dienden echter ook een sociaal-politiek doel. De 19de eeuw kende talrijke revoluties. In 1830, 1834 en 1848 braken zware sociale opstanden uit. Hopeloze arbeiders en een verarmde middenstand

wierpen barricades op om het leger tegen te houden. Napoleon III wilde dat onmogelijk maken. Brede boulevards dwars door de volkswijken moesten opstanden breken.

Haussmann ging drastisch tewerk. Twintigduizend huizen liet hij slopen. Hele volkswijken verdwenen voorgoed van de kaart. In *La Petite-Pologne*, het huidige 8ste arrondissement, leefden arbeiders van allerlei nationaliteiten in armoedige, vervallen huizen. De politie waagde zich er nauwelijks. De buurt met zijn smalle, kromme en donkere steegjes verdween volledig. In de plaats kwamen de prestigieuze Boulevard Haussmann en een nieuw spoorwegstation. Ook *La Butte des Moulins* werd genivelleerd, om plaats te maken voor de doorsteek van de chique, brede Avenue de l'Opéra:

'Le culte de l'axe'

(de cultus van de rechte lijn)

Zo noemde Haussmann het. De bruisende, volkse uitgaanswijk rond *'Boulevard du Crime'*, met zijn tientallen theaters, werd platgegooid voor de heraanleg van Place de la République. Nieuwe appartementsgebouwen in identieke Haussmannstijl rezen als paddenstoelen uit de grond. Maar de huurprijs was voor die armoedige bevolking onbetaalbaar. Ze vertrok noodgedwongen naar de rand van Parijs. Zo werden Montmartre, Belleville, La Vilette, het 18de, 19de en 20ste arrondissement, in 1860 officieel bij de stad gevoegd.

Montmartre! Hij had dit stadsdeel met zijn dochter Anne-Laure bezocht toen ze twaalf werd. Fleur en hij vonden haar oud genoeg om Parijs te leren kennen. Alle klassieke attracties passeerden de revue. Maar Montmartre vond ze geweldig. Vol zwier beklom ze de meer dan tweehonderd treden. Met haar cameraatje legde ze lachend haar puffende 'oudjes' vast. Op Place du Tertre schilderde een plaatselijk kunstenaar, na wat afdingen, een mooi gelijkend portretje van haar. Tot hun verbazing bleef hun spring-in-'t-veld meer dan een halfuur roerloos

op haar stoeltje voor zich uitkijken. Maar daarna was ze niet meer te houden. Ze sleurde hen mee in alle souvenirshops rond de basiliek, tot ze het juiste eiffeltorentje vond voor op haar bureau.

Martin was naar Montpellier teruggekeerd voor de kerstdagen. Zijn dochter, haar man en de kinderen kwamen over vanuit Martinique. Zij zorgden zoals altijd voor een gezellige drukte in huis. Ondanks zijn protest haalde Anne-Laure het kerstgerief van de zolder en versierde ze samen met de kinderen de woonkamer. Dat deed Fleur altijd, terwijl hij het kerstmenu voorbereidde. Zijn hoofd stond er nu niet naar. Hij bestelde het bij een gekende traiteurszaak in de oude binnenstad. Hoezeer iedereen ook zijn best deed, de eerste kerst zonder zijn Fleur viel hem bijzonder zwaar.

Terug in Parijs maakte hij zijn eerste wandeling naar het Cimetière du Père-Lachaise, zoals zijn vrouw altijd deed als ze Parijs bezochten. De begraafplaats is het boeiendste geschiedenisboek ter wereld, omdat er talloze historische figuren begraven liggen. Ondanks de winterse kou liep het kerkhof vol Parijzenaren en toeristen. Maar toch voelde hij er zich alleen. Hij hoopte haar bij zich te voelen.

Gedachteloos slenterde hij door de lange rijen arduinen grafmonumenten. Voor hij er erg in had, stond hij vlak voor de gedenkplaat tegen de zuidoostmuur van de begraafplaats:

‘Aux Morts de la Commune 21-28 Mai 1871’

Tweehonderd communards hadden zich hier verschanst, als laatste redmiddel. Maar de soldaten van het regeringsleger van Adolphe Thiers, *les Versaillais*, schoten de grote poort van het kerkhof aan diggelen. Ze richtten een bloedbad aan. 147 verzetsstrijders werden meteen gefusilleerd en in een greppel gegooid aan de voet van de buitenmuur. Parijs noemt het *‘Le mur des Fédérés’*, naar de verenigde Parijse bataljons van de republikeinse Nationale Garde. In de laatste week van mei slachtte het regeringsleger duizenden mannen, vrouwen

en kinderen zonder pardon af. ‘*La Semaine Sanglante*’ de Bloedweek of beter gezegd ‘*Le Massacre*’. De Commune hield amper 72 dagen stand.

Hoe vaak had hij dit tragisch verhaal, met veel drama in de stem, aan zijn leerlingen verteld! Maar hier, aan de voet van de muur, voelde de geschiedenis rauw en tastbaar. Geen verhaal meer, maar een plek waar het lot van de communards werd bezegeld.

Plots wist Martin wat hem te doen stond: hij zou vanaf nu zijn wandelingen naar de randen van Parijs verleggen.

Hij rekent af en trekt weer op pad, opnieuw richting Montmartre. Aan de Boulevard Beaumarchais neemt hij bus 91 tot aan Gare du Nord. Hij vindt het veel aangenamer zich met de bus te verplaatsen, dan met de drukke metro. Bovengronds zie je hoe Parijs leeft, hoe de mensen zich in de wervelende stad bewegen. Als het regent laat hij zich zonder doel meevoeren, genietend van de warmte in de bus en de levendige stad achter het raam.

Vanaf het station is het nog een kwartiertje wandelen. Hij steekt de Boulevard de Rochechouart over. Voor het drastisch ingrijpen van Haussmann maakte hij deel uit van de noordelijke grensmuur. Nu storten de bussen massa’s toeristen uit, die als een kudde schapen de Butte beklimmen. Maar dat deel met de Sacré-Coeur laat Martin links liggen. De monumentale, kalkwitte basiliek, een mix van bouwstijlen, vindt hij maar een gedrocht. Hoog boven Parijs uitrijzend, op de plaats waar in 1871 de kanonnen van de Commune stonden, werd de kerk het symbool van het herstel van de katholieke macht. In alle parochies van Frankrijk werden collectes gehouden om de bouw te financieren. De *Eglise du Sacré-Coeur* werd betaald met boetegeld voor het massale bloedvergieten tijdens de volksopstand van 1871. Hij draait rechts, via Boulevard Barbès, de kleine straatjes in. Hier voelt hij opnieuw de volkse sfeer. De wijk heet *la Goutte D’or*, de gouden druppel. Dit is misschien wel het meest kosmopolitische deel van de stad.

Op het pleintje even verderop bezetten ouderen en mama's van allerlei origine de bankjes. Het geroep van voetballende jongetjes weerkaatst tegen de gevels van de eentonige appartementen. Achter het parkje ligt de kerk Saint-Bernard de la Chapelle. Martin bezoekt altijd de kerken, hoewel hij niet religieus is. Hij leert er veel over het leven in de wijk, vindt hij. Ten tijde van de Commune diende het neogotisch kerkje, zoals meerdere kerken in Parijs, als vergaderplaats van een revolutionaire club.

Martin gaat achteraan in de kerk zitten. Voorin knielt een oude man voor een altaar met een zee van flakkerende kaarsjes. De oase van stilte doet hem goed. Het nooit aflatend rumoer van de stad dringt niet tot hier door. Hij sluit even de ogen.

Een deur slaat plots met een luide knal dicht.

Een vrouw in een lange rok, met zwarte sjaal over schouders, beent door de kerk naar buiten. Ze kijken elkaar even aan. De vrouw heeft donkere, doordringende ogen. Dan wendt ze haar hoofd vlug af. Ze loopt verder. Martin verstijft. Een fractie van een seconde blijft hij roerloos zitten, verward. Dan schiet hij recht. Hij stormt naar de uitgang. Maar wanneer hij buiten komt, is de vrouw verdwenen. Hij stormt de weg op. Waar is ze? Hij struint de hele Rue de Clignancourt af, niets. Hij duikt in enkele zijstraten. Tevergeefs. Ze is spoorloos, alsof ze in het niets is opgelost.

Na een tijdje geeft hij het op. Uitgeput ploft hij neer op een terrasje. Hij bestelt een glaasje rosé om te bekomen. Verbijsterd blijft Martin voor zich uit staren. Hij kent het gezicht van die vrouw: de brede, verbeten mond, het hoge, lange voorhoofd, het verwaarloosde haar strak in twee helften tegen het hoofd. Alleen... zij bestaat enkel nog op oude, vergeelde foto's. Is dit pure verbeelding? Een hersenschim?

'Je ziet spoken, Martin,' mompelt hij tegen zichzelf. 'Je zit te veel met je neus in de boeken.'

Wanneer hij weer de Place de la Bastille bereikt, is het volop ‘*Happy Hour*’. De terrassen rond het plein zitten stampvol met Pariijenaars. Obers wringen zich met bomvolle plateaus tussen de bistrotafeltjes. Het is traditie om een drukke werkdag met vrienden op café af te sluiten. In de brasserie vlak bij z’n flat is het veel minder druk. Uitgeput van de lange wandeling zakt hij neer onder een straalkacheltje. Hij laat zich een halve liter Belgisch abdijbier brengen. Aan de tafeltjes rondom hem zorgt het jonge volkje van het lyceum vlakbij voor de typische animositeit. Niemand stoort zich aan hen. Martin kan een glimlach niet onderdrukken. Nog niet zolang geleden bevond hij zich dagelijks tussen ‘*la jeunesse*’. Het was heerlijk om een discussie uit te lokken en te zien hoe ze hun mening vol vuur verdedigden. Hun mondigheid blijft hem verbazen. Hoe anders was het toen hij aan zijn carrière begon: de alwetende, strenge leraar doceerde zijn kennis, de leerlingen luisterden passief en mak naar ‘*le prof*’. Maar achting verdient je pas door open en eerlijk met hen om te gaan en door hen vooral te boeien. De toekomst van Frankrijk zit immers in je klas. Misschien wordt een van hen ooit wel ‘*president de la république*’.

De verschijning in het kerkje laat hem niet meer los. Dit is toch totaal onzinnig? De vrouw die hij zag is al jaren dood. Ze stierf in het begin van de 20ste eeuw. Had hij een visuele hallucinatie? Een flitsend beeld zo werkelijk, terwijl het er niet echt is?

‘Het zal toch niet waar zijn!’ schrikt hij.

‘Heb ik de eerste symptomen van Parkinson?’ Z’n hart gaat heftig tekeer.

‘Is de aftakeling van de hersenen begonnen?’

Dat hij bij het minste ongemakje hij in paniek schiet, weet hij. Maar geruststellende woorden van Fleur kalmeerden hem dan altijd vrij snel. Ze is er niet meer. Nu moet hij zijn angst zelf proberen te temperen.

Het bier smaakt hem niet meer. Hij gooit het geld voor de rekening op het schaalpje en vertrekt naar zijn studio.

Hij had een erg onrustige nacht. Uren lag hij te woelen vooraleer hij uiteindelijk in slaap sukkelde. Maar wanneer Martin wakker wordt, weet hij wat hij gaat doen.

Ruim voor tien uur staat hij in de rij voor de deur van het museum Carnavalet, achter Place des Vosges. Het museum is zijn absolute topfavoriet. Bij elk bezoek aan Parijs komt hij hier enkele uren rondhangen, terwijl zijn Fleur aan het shoppen is.

Hij trekt meteen naar de bovenste verdieping. In de zaal over de Parijse revoluties ziet hij haar: Louise Michel, het boegbeeld van het vrouwelijke verzet tijdens de Commune, levensgroot afgebeeld, in een lang, zwart kleed met zwarte sjaal losjes rond de hals geknoopt. Na haar jarenlange ballingschap droeg ze alleen nog zwart. In heel Frankrijk hield ze toespraken tegen elke vorm van gezag. Ze werd meermaals opgepakt en voor maanden opgesloten. Daar staat ze. Rechtop, achter een met een rood laken bedekte tafel, klaar om aan haar speech te beginnen. Nog even kijkt ze opzij naar de schilder in een wat verveelde pose; ze is ongeduldig, ze wil aan het woord. Martin staart naar het portret. Het is nauwelijks te geloven, maar de vrouw die hij gisteren zag, is de jongere versie van Louise Michel, *'La Vierge Rouge'*, zoals ze haar later noemden. Ze was onderwijzeres, schrijfster, dichteres en politiek activiste. Ze bewoog zich in uiterst linkse revolutionaire kringen, bij blanquistes, communisten avant la lettre. Tijdens de Parijse Commune speelde ze een actieve rol.

In de shop van het museum koopt hij een boekje over de Parijse Commune met meer informatie over haar. Louise Michel werd in 1830 geboren in het kasteel van Vroncourt, in de Haut-Marne. Haar moeder, Marianne, werkte er als dienstmeid. Haar vader was vermoedelijk de zoon van de kasteelheer, of misschien was het de heer des huizes zelf?